

УДК 658:005.5

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v049.2024.39>

Д. С. Усов

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-6089-777X>кандидат юридичних наук, здобувач
Воєнної академії імені Євгенія Березняка

ГЕНЕЗИС І СУЧАСНИЙ СТАН ПОЛІТОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ РОЗВІДУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЕКОНОМІЧНІЙ СФЕРІ

Постановка проблеми. Реалії сьогодення засвідчують нагальність розвитку сучасних теорій розвідувальної та контррозвідувальної діяльності, зокрема в аспекті забезпечення національних економічних інтересів [20]. Активна економічна конкуренція на світових ринках спричиняє стрімке зростання чисельності й інтенсивності геополітичних протиріч. Керівництво багатьох держав зазнає зростаючого тиску щодо внутрішньої політики в частині задоволення потреб населення своїх країн. У зв'язку з цим національні уряди змушені політичними засобами забезпечувати конкурентні переваги держави. Одним з таких засобів є діяльність розвідувальних органів, оскільки важливі політичні рішення ухвалюються, серед іншого, на ґрунті комплексного аналізу розвідувальної інформації стосовно економічного стану та розвитку інфраструктурних об'єктів окремих країн, упровадження новітніх технологій, а також напрямів реалізації масштабних інвестиційних проєктів. Україна в цьому плані не є винятком. Викладене зумовлює актуальність політологічного дослідження розвідувальної діяльності в економічній сфері. Воно має ґрунтуватися, насамперед, на наявному науковому доробку щодо загальних питань сутності, форм і змісту, політичних, правових й організаційних засад розвідки як інструмента здійснення державної політики. Але сьогодні бракує уваги питанням систематизації наукових здобутків за обраним напрямом наукового пошуку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання розвідувальної та контррозвідувальної діяльності в економічній сфері досліджували В. М. Бегма, К. О. Буданов, В. В. Бурба, О. В. Бутенко, О. А. Врублевська, Є. Є. Гречин, І. В. Микитюк, Д. А. Міщенко, С. П. Мокляк, В. Т. Пунь, Д. Г. Радов, Ю. В. Семенюк, О. О. Степанченко, І. М. Ткач, В. Д. Фірсов, А. М. Черняк, С. М. Шапгала та інші науковці. Проте достатньої уваги впорядкуванню наукових надбань своїх попередників вони не приділили. Крім того, і здобутки зазначених вище вчених потребують систематизації.

Мета статті – подати характеристику генезису та сучасного стану наукових досліджень розвідувальної діяльності в економічній сфері.

Виклад основного матеріалу. Серед наявних наукових здобутків щодо загальних питань сутності, форм та змісту політичних, правових й організаційних засад розвідки як інструмента здійснення державної політики чи не ключове місце посідають історичні. Адже дослідження історії дає змогу застосовувати методи аналізу, синтезу, екстраполяції, прогнозування, моделювання для того, щоб використати знання про минуле для успішного розв'язання проблем, які постають перед розвідувальними органами України сьогодні, зокрема у сфері економіки, а також розробити стратегію й тактику діяльності цих органів на майбутнє.

Однією з перших спроб комплексного наукового дослідження історії розвідувальної діяльності спеціальних служб Української держави стала дисертація С. В. Тищенка «Розвідувальна діяльність періодів Нової Запорозької Січі та Української революції: історичний аспект», датована 2004 роком.

Оцінюючи періоди Нової Запорозької Січі та Української революції з позиції сучасних підходів, дисертант констатує, що наявність потенційної та реальної воєнної загрози для національної безпеки України у XVIII та XX століттях були передумовою виникнення системи збору різноманітних відомостей про стан і розвиток воєнно-політичної ситуації довкола України та кризонебезпечних регіонів світу. Відповідну інформацію використовували для прийняття воєнних, політичних, соціальних й економічних рішень, що, зі свого боку, обумовило необхідність створення окремого виду забезпечення національної безпеки України – воєнної розвідки.

З того часу, як С. В. Тищенко оприлюднив результати свого дослідження, питання історії розвідувальної діяльності в Україні на дисертаційному рівні не порушувалося понад десять років. Їх вивчали здебільшого на рівні наукових статей у фахових наукових виданнях, як от, наприклад, праця Т. О. Коломоєць і М. С. Жукова «Особливості забезпечення національної безпеки України шляхом здійснення розвідувальної діяльності: історичний досвід» [3].

Лише 2017 року було започатковано п'яти-томне наукове видання «Спеціальні служби Укра-

їни від найдавніших часів і до сьогодення», яке є спільним проектом фахівців Інституту історії України Національної академії наук України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, наукових, архівних і музейних установ. Перший його том присвячений діяльності вітчизняних спецслужб на теренах нашої держави за часів далекої Княжої доби. Історичні нариси видання ґрунтуються на величезному масиві архівних документів [17].

Другий том зазначеного видання присвячено періоду, коли розкидані по всьому світу колишні вояки Армії УНР не припиняли боротьбу, розпочату за часів визвольних змагань 1917–1921 років. Змушені емігрувати, вони не зреклися своєї мети – вибороти волю і незалежність Батьківщини. Водночас у складі Військового міністерства Державного центру УНР в екзилі вони створили спецслужбу, яка впродовж десяти років наполегливо займалася розвідувальною, контррозвідувальною та пропагандистською діяльністю.

Матеріали видання ґрунтуються на розсекречених документах з архівів Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, матеріалах вітчизняних і закордонних архівів. Автори проаналізували передумови створення УНРівської спецслужби в умовах еміграції, її структуру, основні напрями та методи роботи; визначили особливості взаємодії з розвідками інших країн і протистояння з радянськими органами державної безпеки; окреслили соціально-політичні портрети осіб, причетних до таємної роботи [18].

Також 2018 року В. І. Гвоздь видав монографію «Історичні, правові і політичні аспекти розвідувальної діяльності держави». Ця робота присвячена комплексному дослідженню розвідувальної діяльності в контексті системи забезпечення національної безпеки держави. Автор дослідив розвідувальну діяльність у системі забезпечення національної безпеки нашої держави крізь призму історичних, правових і політичних аспектів такої діяльності не тільки України, а й провідних країн світу. Монографія складається з 21 глави, об'єднаних в шість розділів: «Філософія розвідки», «Історичні джерела та основні етапи розвитку української розвідки», «Побудова розвідувальних служб провідних країн світу», «Національна безпека держави», «Розвідувальні органи України», «Міжнародні та безпекові тренди сучасного світу» [2].

Результати наукових досліджень з історичних питань української розвідки втілювалися й у навчальній літературі. Так, 2019 року С. П. Лясковська видала посібник з історії розвідки та контррозвідки в Україні, що був побудований у формі запитань і відповідей. Автор окреслила організаційну структуру, форми, методи та засоби, які використовували підрозділи, що

здійснювали розвідку, контррозвідку й виконували функції захисту державного ладу. Хронологічно посібник охоплює давньоруський період, добу козацтва, національно-визвольної війни під проводом Б. Хмельницького, Гетьманщину, входження українських земель до складу Російської та Австро-Угорської імперії, національно-визвольних змагань (1917–1921), а також Державний Центр УНР в еміграції на початку 20-х років ХХ століття [7].

Презентував результати своєї праці О. В. Скрипник у роботі «Українська розвідка. Прадавні часи» (науково-популярне видання) 2020 року [14]. У роботі відтворено картину зародження й становлення розвідувальної діяльності на віковичних землях України в прадавні часи – від східних слов'ян і Київської Русі до Гетьманської козацької держави.

Автор усебічно аналізує тогочасні події та прагне в доступній формі донести їх до читача. Відтак нарівні з історичною хронологією подає нариси, замальовки, народні перекази й легенди, обрамлені великою кількістю ілюстративного матеріалу. У праці висвітлено персоналії та діяльність вивідувачів київських князів Володимира Великого та Ярослава Мудрого, гетьманів Петра Сагайдачного, Богдана Хмельницького, Івана Мазепи, Пилипа Орлика та інших козацьких ватажків. Це науково-популярне видання разом з книгою «Українська розвідка. 100 років боротьби, протистоянь звершень» [15], що побачила світ роком раніше і виконана в такому ж стилі, склали своєрідний двотомник, у якому відтворено історію української розвідки від найдавніших часів до сьогодення.

У той же період опублікування робіт О. В. Скрипника та С. П. Лясковської, вийшла низка статей В. В. Процаєва, де з позицій юридичної компаративістики шляхом аналізу основних нормативно-правових актів досліджено правове регулювання організації та діяльності розвідувальних органів України за радянських часів (1917–1990). Автор доводить, що діяльність розвідки, починаючи від передачі добутої інформації та закінчуючи оперативним листуванням із закордонними резидентурами, цілком залежала від волі та вказівок керівників центрального апарату розвідувальної служби СРСР [11].

Дослідження історичних питань розвідувальної діяльності в Україні супроводжувалося увагою вчених до її філософських та політичних аспектів. Так, протягом 2006–2007 років А. М. Кузьменко вивчав розвідувальну діяльність як суспільно-політичне явище, як явище сучасних міжнародних відносин, особливу організаційно-правову форму та специфічний засіб політичної практики. Крім того, праці вченого були присвячені державі як суб'єкту розвідувальної діяльності, а також

здійсненню цієї діяльності в умовах епохи глобалізації інформаційно-психологічного протиборства [4–6].

Питання змісту, напрямів і пріоритетів розвідувальної діяльності в сучасному світі вивчала С. М. Пик [9], яка результати свого наукового пошуку втілила у підручнику «Таємна дипломатія і розвідка у міжнародних відносинах», що вийшов у друк 2017 року [10].

Цього ж року В. А. Соколов опублікував роботу «Специфіка етапів інституалізації розвідувальної діяльності в системі забезпечення національної безпеки України». Учений сформулював авторське поняття інституалізації розвідувальної діяльності в системі забезпечення національної безпеки. Він виявив, що з метою реалізації державної політики національної безпеки України одним із завдань є удосконалення державної системи стратегічного планування, створення єдиної системи моніторингу, аналізу, прогнозування та прийняття рішень у сфері національної безпеки й оборони, забезпечення ефективної координації та функціонування єдиної системи ситуаційних центрів профільних органів державної влади сектору безпеки й оборони.

Дослідник виокремив і розкрив специфіку етапів інституалізації розвідувальної діяльності в системі забезпечення національної безпеки України, а саме: усвідомлення потреби в аналітичній і розвідувальній інформації; формування мети розвідувальної діяльності та цілей розвідувально-інформаційного забезпечення; ціннісне й нормативне впорядкування розвідувальної діяльності в інтересах забезпечення національної безпеки; організація розвідувальної діяльності в інтересах забезпечення національної безпеки. У роботі акцентовано, що ключовою умовою існування будь-якої суверенної держави є захист її національних інтересів і забезпечення державної та воєнної безпеки держави. Схарактеризовано сфери розвідувальної діяльності розвідувальних органів України, зокрема політичну, економічну, військову, науково-технічну, прикордонну, інформаційну й екологічну [16].

Наступного року (2018) В. Д. Фірсов опублікував статтю, присвячену дослідженню змісту розвідувальної діяльності, характеристикі ознак, які виокремлюють її від інших видів правоохоронної діяльності держави, а також характеристикі принципів розвідувальної діяльності та їх відповідності світовим тенденціям практичного застосування розвідки. У статті окреслено проблеми відповідності принципів здійснення розвідувальної діяльності законодавчо закріпленим завданням, які поставили перед розвідувальними органами, проаналізовано підходи щодо вдосконалення інституту розвідувальної діяльності та надано пропозиції автора з приводу вдосконалення досліджуваного інституту [19].

Поряд з історичними та політологічними дослідженнями питань розвідувальної діяльності, учені активно вивчали її правові аспекти. Щільний зв'язок історичних, політичних і юридичних проблем розвідувальної діяльності підтверджується тим, що в уже згаданій монографії В. І. Гвоздя, значну увагу, крім історичних і політичних аспектів, приділено питанням суто юридичним. Автор детально аналізує чинні на той час нормативно-правові акти, вносить численні слушні пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання організації та діяльності українських розвідорганів і контролю за їхньою роботою¹. Більшість з цих пропозицій нині вже реалізовано шляхом внесення змін і доповнень до законодавства України.

Майже в один період з оприлюдненням результатів наукового пошуку В. І. Гвоздя, свої праці, присвячені юридичним аспектам розвідувальної діяльності, публікує В. В. Процаєв [12], який проводить порівняльно-правовий аналіз законодавства України й інших країн пострадянського простору.

Результати зазначеного аналізу увійшли до основного змісту його дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук «Розвідувальні органи в системі державної влади: конституційно-правове дослідження», яку було захищено 2020 року. Ця праця стала однією з перших в Україні дисертацій, у якій з позиції юридичної компаративістики досліджено проблему конституційно-правового регулювання організації та діяльності розвідувальних органів у системі державної влади [13].

Окрім наукового доробку щодо загальних питань сутності, форм і змісту, організаційних засад розвідки як інструмента здійснення державної політики, політологічне дослідження розвідувальної діяльності в економічній сфері вважаємо доцільним ґрунтувати на теоретичному доробку щодо окремих видів розвідки. Чи не найпотужнішим з них є науковий доробок у галузі військової розвідки.

Переважає більшість наукових праць щодо питань військової розвідки містять інформацію, віднесену до державної або службової таємниці, та публікуються в спеціалізованих фахових виданнях і мають відповідний гриф секретності. Лише поодинокі праці виходять у відкритому форматі.

Здебільшого такі праці стосуються загальних питань військової розвідки, як от робота Ю. Муравської «Парадигма розвитку військової розвідки в Україні», датована 2022 роком. Дослідниця зазначає, що в сучасних умовах воєнного конфлікту на території України наукова пробле-

¹ Гвоздь В. І. Історичні, правові і політичні аспекти розвідувальної діяльності держави: моногр. Київ : Борисфен Інтел, 2018. 575 с.

матика функціонування розвідувальної діяльності як важливий механізм отримання стратегічної інформації в процесі протидії гібридній війні є надзвичайно актуальною, багатогранною. Адже військова розвідка – це важливий напрям розвідувальної діяльності. З огляду на довгострокові цілі приєднання до загальноєвропейської системи колективної безпеки, Україна вибудовує нові підходи до гарантування національної безпеки. Автор поставила собі за мету огляд теоретичних і практичних аспектів військової розвідки, сучасного стану нормативно-правового забезпечення розвідувальної діяльності в Україні, а також додаткових й альтернативних форм отримання стратегічних і тактичних даних. Акцентовано на визначенні факторів здійснення військової розвідки, умов, переваг і недоліків стратегічної, тактичної та оперативної розвідки. За підсумками проведеного наукового пошуку констатовано, що активна фаза воєнного протистояння російській агресії на території України диктує нові сучасні правила формування ефективного механізму національної безпеки, зокрема удосконалення діяльності розвідувальних органів у контексті пристосування до різних форм ведення воєнних дій на тлі здійснення необхідних структурних трансформацій щодо забезпечення дієвості розвідки в Україні в сучасних умовах. У планах національних заходів, що спрямовані на протидію та попередження зовнішньої військової агресії, а також внутрішнього сепаратизму, доволі вагомим є розуміння цілей противника, власне, для цього й застосовуються усі види військової розвідки. Особливо важливим завданням розвідувальної діяльності України станом на сьогодні є пошук, збір й аналіз інформації для формування доказової бази щодо російської агресії та злочинів на території України [8].

Окремі аспекти результатів наукових досліджень у галузі військової розвідки втілено у відкритій навчальній літературі. Так 2022 року авторський колектив у складі Д. В. Зайцева, А. П. Наконечного, С. О. Пахарева, І. О. Луценка видав навчальний посібник «Військова розвідка», призначений для курсантів, студентів, які навчаються за програмою офіцерів запасу, викладачів факультету військової підготовки Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка та інших вищих військових навчальних закладів Міністерства оборони України. Навчальний посібник розроблено з метою надання допомоги випускникам факультету військової підготовки й офіцерам, які обіймають посади командира взводу нетривалий час, у підготовці й проведенні занять з розвідувальної підготовки з особовим складом розвідувальних (механізованих) підрозділів. У навчальному посібнику викладено основні поняття та спо-

соби ведення військової розвідки, порядок збору й обробки розвідувальних відомостей, а також надано основні характеристики технічних засобів військової розвідки [1].

Одним з важливих політичних аспектів здійснення військової розвідки, який щільно пов'язаний з економічними питаннями, є інформаційне забезпечення міжнародного військово-технічного співробітництва України з іншими державами. Ці питання досліджували, здебільшого у закритому режимі, такі науковці: В. М. Бегма, А. А. Гультяєв, Т. О. Кочура, С. І. Кубів, Д. А. Міщенко, С. П. Мокляк, Д. Г. Радов, О. О. Свергунов, В. О. Смірнов, О. О. Софронов, І. В. Табурець Д. О. Філіп та ін.

Інформаційно-пізнавальну діяльність у сфері економіки гласними та негласними методами здійснюють не лише суб'єкти, визначені у Законі України «Про розвідку», а й промислові корпорації та їх відокремлені підрозділи, приватні підприємства, спеціалізовані агенції тощо. Діяльність останніх здебільшого спрямована на забезпечення та підвищення конкурентоздатності, просування своїх економічних інтересів, захист власної економічної безпеки, а інколи й на виконання замовлень інших суб'єктів (як приватних, так і державних). Така діяльність стала предметом активних досліджень учених (економістів, юристів, політологів). При цьому вони оперують поняттями «бізнес-розвідка», «економічна розвідка», «конкурентна розвідка», «розвідка в економічній сфері», «промислове шпигунство», «економічне шпигунство», «бенчмаркінг». Попри вказане, результати їхнього наукового пошуку становлять вагому частину теоретичного доробку, що є підґрунтям нашого дослідження.

Дослідження зазначеного напрямку в Україні проводили Л. М. Березіна, Б. В. Братанов, Ю. О. Божко, Н. І. Горбаль, В. Г. Горник, І. Т. Дзюбек, Т. О. Завалій, В. В. Зянько, Т. М. Іванюта, Д. М. Квашук, К. В. Ковтуненко, А. М. Колосок, С. О. Кравченко, К. В. Кощенко, Д. В. Ланде, Ю. О. Леонова, О. З. Микитин, Н. О. Москаленко, О. О. Пар'єва, Ю. М. Радзіховська, В. С. Сидак, Л. І. Скібіцька, Л. В. Смерека, Т. Ю. Ткачук, Г. О. Цирфа, В. Ю. Шахрай та інші науковці.

Невіддільною частиною як конкурентної розвідки суб'єктів господарювання, так і розвідувальної діяльності державних органів є отримання й аналіз інформації з відкритих джерел (OSINT). В умовах сьогодення зазначеному виду діяльності не бракує уваги з боку науковців. Використання методів OSINT у протидії російській агресії, виявах злочинності, а також забезпеченні економічних інтересів України вивчали О. Г. Бондаренко, В. В. Бурба, І. В. Варжанський О. В. Войтко, В. В. Козій, І. С. Луговський, С. О. Мартинюк, О. В. Матвієнко, А. С. Мідна, А. В. Мовчан,

О. В. Орел, І. А. Федчак, М. Н. Цивін, О. А. Шляховський, Т. С. Яровой та інші науковці.

Усі зазначені наукові праці є підґрунтям для дослідження політичних питань розвідувальної діяльності уповноважених державних органів України в економічній сфері. Проте досліджень, предметом яких виступає саме ця діяльність, сьогодні бракує.

Найближчою за своїм предметом до вказаного дослідження є фундаментальна наукова стаття А. Л. Баланди та А. М. Черняка «Економічна розвідка та контррозвідка в забезпеченні національних економічних інтересів: теоретико-прикладний аспект» (2022). Автори акцентують, що реалії сьогодення засвідчують нагальність розвитку сучасних теорій розвідувальної та контррозвідувальної діяльності, зокрема в аспекті забезпечення національних економічних інтересів. Зазначене підтверджує актуальність вивчення теоретико-прикладних засад економічної розвідки та контррозвідки, що означені дихотомією сутнісних ознак: з одного боку, це важливі елементи системи забезпечення національних економічних інтересів, з іншого – ключові функції діяльності спеціальних служб.

У зв'язку з цим А. Л. Баланда та А. М. Черняк поставили собі за мету здійснення аналізу ролі економічної розвідки та контррозвідки в забезпеченні національних економічних інтересів крізь призму теоретико-правового аспекту. Дослідники виокремили моделі функціонування економічної розвідки: систематичне, цілеспрямоване здобування інформації стратегічного характеру; забезпечення національних економічних інтересів шляхом постійного моніторингу стратегічних галузей економіки окремих країн; проведення національними спеціальними службами активних заходів впливу [20].

Висновки. Дотепер комплексного політологічного дослідження розвідувальної діяльності в економічній сфері не проводилося. Проте на сьогодні сформоване потужне теоретичне підґрунтя для такого дослідження.

По-перше, це науковий доробок щодо генезису, сутності, форм та змісту, політичних, правових та організаційних засад розвідки як інструмента здійснення державної політики. Він сформований:

– вченими істориками, які вивчали історичний досвід забезпечення національної безпеки України шляхом здійснення розвідувальної діяльності, генезис і розвиток розвідувальних органів української держави;

– політологами, які розробляли науково-теоретичні, методологічні, методичні та прикладні проблеми розвідувальної діяльності, спрямованої на захист національних інтересів держави від зовнішніх загроз, на сприяння формуванню та реалізації державної політики у сфері національної

безпеки й оборони, на удосконалення організації та підвищення ефективності діяльності розвідувальних органів в сучасних умовах;

– представниками юридичної науки, які вивчали питання втілення державної політики у сфері розвідувальної діяльності в нормах законів і підзаконних нормативно-правових актів, визначали шляхи вдосконалення правового регулювання роботи розвідувальних органів і суб'єктів розвідувального співтовариства загалом, вносили пропозиції щодо запровадження міжнародних стандартів та використання в Україні зарубіжного досвіду розвідувальної діяльності;

– ученими-економістами, які досліджували різні аспекти міжнародного воєнно-економічного співробітництва та методологічні основи оцінки воєнно-економічного потенціалу іноземних держав в системі забезпечення національної безпеки тощо.

По-друге, це результати наукових досліджень проблем інформаційно-пізнавальної діяльності у сфері економіки, що проводиться гласними та негласними методами суб'єктами господарювання (промисловими корпораціями та їх відокремленими підрозділами, приватними підприємствами, спеціалізованими агенціями тощо) з метою забезпечення та підвищення конкурентоздатності, просування своїх економічних інтересів, захисту власної економічної безпеки, а інколи й виконання замовлень інших суб'єктів (як приватних, так і державних). Така діяльність стала предметом активних досліджень учених (економістів, юристів, політологів). При цьому вони оперують поняттями «бізнес-розвідка», «економічна розвідка», «конкурентна розвідка», «розвідка в економічній сфері», «промислове шпигунство», «економічне шпигунство», «бенчмаркінг». Попри неоднакові підходи, результати їхнього наукового пошуку становлять вагомий частину теоретичного доробку, що є підґрунтям нашого дослідження.

По-третє, це положення та висновки поодиноких стислих праць (статей у фахових наукових виданнях і тез доповідей на науково-практичних конференціях), присвячених забезпеченню національних економічних інтересів шляхом здійснення державними органами розвідувальної та контррозвідувальної діяльності, а також тих наукових робіт, де конкурентна розвідка суб'єктів господарювання досліджується як інструмент їх роботи.

Література

1. Військова розвідка : навчальний посібник / упорядники : Д. В. Зайцев, А. П. Наконечний, С. О. Пахарев, І. О. Луценко ; за ред. В. Б. Добровольського. Київ: Вид. «КНТ», 2022. 332 с.

2. Гвоздь В. І. Історичні, правові і політичні аспекти розвідувальної діяльності держави: моногр. Київ : Борисфен Інтел, 2018. 575 с.

3. Коломоець Т. О. Жуков М. С. Особливості забезпечення національної безпеки України шляхом здійснення розвідувальної діяльності: історичний досвід Запорозької Січі. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2016. № 1. С. 7–12.

4. Кузьменко А. Розвідувальна діяльність як суспільно-політичне явище *Юридичний журнал : Аналітичні матеріали, коментарі, судова практика / МОН України; НПУ ім. Драгоманова; Ін-т політології та ін. Київ, 2006. № 3. С. 46–57.*

5. Кузьменко А. Розвідувальна діяльність як явище сучасних міжнародних відносин. *Юридичний журнал : Аналітичні матеріали, коментарі, судова практика / МОН України; НПУ ім. Драгоманова; Ін-т політології та ін. Київ, 2006. № 2. С. 48–58.*

6. Кузьменко А. Держава як суб'єкт розвідувальної діяльності. *Юридичний журнал : Аналітичні матеріали, коментарі, судова практика / МОН України; НПУ ім. Драгоманова; Ін-т політології та ін. Київ, 2007. № 4. С. 66–87.*

7. Лясковська С. П. Історія розвідки і контррозвідки в Україні у запитаннях та відповідях : навч. Посіб. Нац. акад. служби безпеки України. Київ : Національна академія СБУ, 2019. Ч. 1 : 2019. 267 с.

8. Муравська Ю. Парадигма розвитку військової розвідки в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. № 1 (29). DOI:10.35774/app2022.01.102

9. Пик С. Розвідувальна діяльність у сучасному світі та її пріоритети. *Вісник Львівського університету ім. Івана Франка*. 2013. Серія міжнародні відносини. вип. 32 С. 70–76.

10. Пик С. М. Таємна дипломатія і розвідка у міжнародних відносинах : підручник : [для студентів ВНЗ спец. «Міжнар. відносини» та усіх залучених до дипломат. і розвідувател. діяльності] / Пик С. М. ; М-во освіти і науки України, Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2017. 491 с.

11. Процаєв В. В. Правове регулювання організації та діяльності розвідувальних органів за радянських часів (1917–1990 роки). *Науковий фаховий журнал «Право і суспільство»*, 2019. № 3, С. 63–68. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-3-1-11>.

12. Процаєв В. В. Підзаконні нормативно-правові акти у сфері розвідувальної діяльності: порівняльна характеристика. *Право і суспільство*. 2019. № 4. С. 35–4.

13. Процаєв В. В. Розвідувальні органи в системі державної влади: конституційно-правове дослідження. Дис. д-ра юрид. Наук. Спец. 12.00.02 конституційне право; муніципальне право. Київ, 2020. 495 с.

14. Скрипник О. В. Українська розвідка. Прадавні часи. Київ : АДЕФ-Україна, 2020. 318 с.

15. Скрипник О. В. Українська розвідка. 100 років боротьби, протистоянь, звершень Київ : АДЕФ-Україна, 2019. 341 с.

16. Соколов В. А. Специфіка етапів інституалізації розвідувальної діяльності в системі забезпечення національної безпеки України. *Аспекти публічного управління*. 2017. Т. 5, № 10. С. 51–59

17. Спеціальні служби України від найдавніших часів і до сьогодення: [Текст] : у 5-ти томах. . Т. I – Спецслужби України у IX–середині XVII ст. / В. А. Смолій, М. Ф. Котляр, В. С. Степанков. – Київ : [б. в.], 2017. 246 с.

18. Спеціальні служби України від найдавніших часів і до сьогодення: у 5-ти томах. [Текст]. Т. 2. Українські спецслужби доби національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. / В. С. Грицак, В. А. Смолій. Київ : [б. в.], 2017. 472 с.

19. Фірсов В. Д. Поняття, ознаки та принципи здійснення розвідувальної діяльності в Україні. *Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. Правознавство*. 2018. Т. 23. Вип. 2(33). С. 106–116. DOI 10.18524/2304-1587.2018.2(33).147029

20. Balanda A. L., Cherniak A. M. Economic intelligence and counter-intelligence in ensuring national economic interests: theoretical and applied aspect. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 2022, 12(3), 17–29. <https://doi.org/10.56215/04221203.17>

Анотація

Усов Д. С. Генезис і сучасний стан політологічних досліджень розвідувальної діяльності в економічній сфері. – Стаття.

Активна економічна конкуренція на світових ринках спричиняє стрімке зростання чисельності й інтенсивності геополітичних розбіжностей. Керівництво багатьох держав зазнає дедалі більшого тиску щодо внутрішньої політики в частині задоволення потреб населення своїх країн. У зв'язку з цим національні уряди змушені політичними засобами забезпечувати конкурентні переваги держави. Одним з таких засобів є діяльність розвідувальних органів, оскільки важливі політичні рішення ухвалюють, серед іншого, на ґрунті комплексного аналізу розвідувальної інформації стосовно економічного стану та розвитку інфраструктурних об'єктів окремих країн, упровадження новітніх технологій, а також напрямів реалізації масштабних інвестиційних проєктів. Україна в цьому плані не є винятком. Викладене зумовлює актуальність політологічного дослідження розвідувальної діяльності в економічній сфері. Воно має ґрунтуватися насамперед на наявному науковому доробку щодо загальних питань сутності, форм і змісту та засад розвідки як інструмента здійснення державної політики.

Мета статті – подати характеристику генезису та сучасного стану наукових досліджень розвідувальної діяльності в економічній сфері. За результатами дослідження встановлено, що дотепер комплексного політологічного вивчення розвідувальної діяльності в економічній сфері не проводилося. Проте на сьогодні сформовано потужне теоретичне підґрунтя для цього.

По-перше, це науковий доробок щодо генезису, сутності, форм і змісту політичних, правових й організаційних засад розвідки як інструмента здійснення державної політики. По-друге, це результати наукових досліджень проблем інформаційно-пізнавальної діяльності у сфері економіки, що проводиться гласними та негласними методами суб'єктами господарювання (промисловими корпораціями та їх відокремленими підрозділами, приватними підприємствами, спеціалізованими агенціями тощо) з метою забезпечення та підвищення конкурентоздатності, просування своїх економічних інтересів, захисту власної економічної безпеки, а інколи й виконання замовлень інших суб'єктів (як приватних, так і державних). По-третє, це положення та висновки поодиноких стислих праць (статей

у фахових наукових виданнях і тез доповідей на науково-практичних конференціях), присвячених забезпеченню національних економічних інтересів шляхом здійснення державними органами розвідувальної та контррозвідувальної діяльності, а також тих наукових робіт, де конкурентна розвідка суб'єктів господарювання досліджується як інструмент їх роботи.

Ключові слова: розвідка, розвідувальна діяльність, економіка, геополітика, політологічні дослідження, науковий пошук.

Summary

Usov D. S. Genesis and current state of political science studies regarding intelligence activities in the economic sphere. – Article.

Active economic competition on world markets leads to a rapid increase in the number and intensity of geopolitical conflicts. The leadership of many states is under increasing pressure regarding domestic policy in terms of meeting the needs of the population of their countries. In this regard, national governments are forced to ensure the competitive advantages of the state through political means. One of these means is the activity of intelligence agencies, since important political decisions are made, among other things, on the basis of a comprehensive analysis of intelligence information regarding the economic state and development of infrastructure facilities of individual countries, the introduction of the latest technologies, as well as directions for the implementation of large-scale investment projects. Ukraine is no exception in this respect. The abovementioned determines the relevance of the political research regarding intelligence activities in the economic sphere. First of all, such a study should be based on the available scientific work on general issues

of the essence, forms as well as content and principles of intelligence as a tool for the implementation of state policy.

The purpose of the article is to describe the genesis and current state of scientific research on intelligence gathering process in the economic sphere. Based on the results of the research, it was established that until now no comprehensive political research of intelligence activities in the economic sphere has been conducted. However, today a powerful theoretical basis for such research has already been formed.

Firstly, it is a scientific work on the genesis, essence, forms and content, political, legal and organizational foundations of intelligence as a tool for the implementation of state policy. Secondly, these are the results of scientific studies of the problems of information and cognitive activity in the field of economy, which is carried out through public and private methods by business entities (industrial corporations and their separate divisions, private enterprises, specialized agencies, etc.) with the aim to ensure and increase competitiveness, promote one's economic interests, protect one's own economic security, and sometimes fulfill the orders of other entities (both private and state). Thirdly, these are the provisions and conclusions of individual concise works (articles in specialized scientific publications and abstracts of reports at scientific and practical conferences), dedicated to ensuring national economic interests through the implementation of intelligence and counterintelligence activities by state bodies, as well as those scientific works where competitive intelligence of business entities is investigated as a tool of their work.

Key words: intelligence, intelligence activity, economy, geopolitics, political research, scientific research.